

Oláh János

A halál zsidó szempontból a bibliai és talmudi források alapján

Összefoglalás *Az ókori zsidó ember halálhoz való hozzáállásáról megállapíthatjuk a bibliai és talmudi források alapján, hogy a halált önmagában nem tragédiaként, hanem az élet szükségszerű velejárójaként élte meg. A Bibliában három különböző halálozási mód szerepel, melyekben közös, hogy Istentől erednek és büntetés gyanánt sújtják a bűnös embert. A halál azonban csak a test halála, mert az ember lelke nem hal meg véglegesen. A halált pihenésnek, álomnak fogta fel a bibliai kor embere, olyan álomnak, melyből van felébredés. A lélek tovább él a túlvilágon és az eljövendő feltámadás során újra „testesülni fog”. A haldokló és a halott körüli tevékenységek gyakorlata, melyet a hagyományos zsidó közösségek mindmáig megőriznek, szintén bibliai és talmudi forrásokra vezethetők vissza, azon alapulnak.*

Tanulmányomat két idézettel kezdem. Az egyik idézet a Bibliából (T'náhból, az ún. Írásbeli Tanból), míg a másik a Misnából (az ún. Szóbeli Tan egyik alkotó részéből) származik.¹ E két Tan alakította, határozta meg az ókori zsidó ember életét és határozza meg a jelenkori (hagyományörző) zsidó ember életét is. E két mondat – úgy vélem – jól megvilágítja a halálhoz való hozzáállást zsidó szempontból.

Az első, a T'náh-i mondat a következő: „... az Örökkévaló adta, az Örökkévaló elvette: legyen áldva az Örökkévaló neve!” – szól Jób, midőn értesül gyermekeinek tragikus haláláról (Jób I,21). A második, a Misnában található mondat így hangzik: „Köteles az ember áldást mondani a rosszra, mint ahogy mond a jóra, mert írva van: „Szeresd az Örökkévalót, az Istenedet egész szíveddel, egész lelkeddel és egész erőddel” (M.V. VI,5). Az „egész szíveddel” kifejezés azt jelenti, hogy mindkét ösztönöddel; a jó és a rossz ösztönöddel egyaránt, míg az „egész lelkeddel” azt tanítja, hogy még akkor is midőn az életed veszi el ...” – írja a Misna (B'ráhot IX, 5).

Úgy vélem, e két idézetből is látszik, hogy a zsidóság a halált önmagában nem tragédiaként, hanem az élet velejárójaként élte meg. E realizmust hűen tükrözik Rabbi Johánán szavai: „Az ember vége a halál” (Talmud, B'ráhot 17a), míg egy más helyütt a Talmudban (Szuká 53a) pedig azt olvashatjuk: „Ahová az embernek mennie kell, odaviszik lábait”.

Amint láttuk, a zsidóság megbékél a halállal, azonban a halál bekövetkezte bizonyos fokban értelmetlen az Örökkévaló részéről, hiszen: „Nem a holtak dicsérik az Örökkévalót...” – írja a zsoltáros költő (Zsoltárok CXV,10). Akkor viszont miért kell meghalnia az embernek?! Mózes öt könyve (a Tóra, az Írásbeli Tan alapkönyve) szerint a halál mint büntetés került a Földre az Isten-i törvény, az Istentől eredő parancs megszegése miatt, sőt maga az ember szabadította önnön magára és az emberiségre; az utódaira. Így írja a Tóra: „S megparancsolta az Örökkévaló Isten az embernek mondván: A kert minden fájáról szabad enned, de a jó és rossz tudásának fájáról ne egyél, mert amely napon eszel róla, meg kell halnod” (M.I. II,16-17).

Egy látszólagos kis kitérőt teszek, hogy megismertessem a zsidó midrásirodalom (kommentár-irodalom) egyik gyöngyszemét. A Tóra-i történet kapcsán teszi fel a kérdést a

¹ A szövegben előforduló bibliai idézetek lelőhelye az IMIT (Izraelita Magyar Irodalmi Társulat) által 1898-1907 között kiadott Biblia / T'náh, ezért az idézetek az akkori kor helyesírását és szóhasználatát tükrözik.

midrás: „Miért nem halt meg akkor Ádám, hiszen evett a fáról? Az ok: Éva. Ugyanis amikor a tilalom és fenyegetés elhangzott, akkor Ádám még egyedül volt a világban, de mikor a bűn elkövetése megtörtént már ketten voltak, így nem hagyhatta az Örökkévaló, hogy Éva támasz és gyámolító nélkül maradjon.”

Visszatérve a Tóra szavaihoz, az így folytatódik: „... Arcod verejtékével fogod kenyered enni, míg visszatérsz a földbe, melyből vétetél mert por vagy és porba térsz vissza” (M.I. III,19). E nézet: *a bűn büntetése a halál* végigvonul az egész Biblián (T'náhon).

A T'nában három különböző halálmód szerepel, de közös bennük, hogy Istentől erednek és büntetésképpen sújtják az embert. E három mód: az egyszerű vagy a közönséges halál; a kiirtás és a kivégzés.

Az *egyszerű halálra*, az Istentől eredő, valamely bűnért járó halálbüntetésre példa Ér halála: „De Ér, Jehúda elsőszülöttje rossz volt Isten szemében, és megölte az Örökkévaló” (M.I. XXXVIII,7). Celafhád halála is magától értetődő dolog volt annak idejében, mert lányai emígyen szólnak: „... a maga vétkében halt meg...” (M.IV. XXVII,3). Találhatunk példákat a T'náh későbbi könyveiből is: „Megöli a gonoszság a gonoszt...” (Zsoltárok XXXIV,22), vagy: „Te pedig midőn megintetted egy gonoszt és nem tért meg gonoszságától és gonosz útjától, ő bűnében fog meghalni...” (Jechezkél III,19).

A *kiirtás* is az Örökkévaló által (a bűn következményeként) sújtja az embert, de legtöbbször azzal is tetézve, hogy utódok nélkül, vagy az utódokkal együtt hal meg az „elítelt”. Az Örökkévaló általi kiirtás előfordulására is több esetet találhatunk, például: „Ha pedig szemet huny az ország népe ama férfi előtt, mikor magzatjából ad a Molokhnak, nem ölvén őt meg, akkor majd én fordítom arcomat ama férfi ellen és családjá ellen, és kiirtom őt és mindazokat, kik paráználnakodnak utána. Amely ember pedig az igézőkhoz és jövendőmondókhoz fordul, hogy azok után paráználnakodjék, arra is kiontom haragomat és kiirtom őt népe közül...” (M.III. XX,4-6). Szintén a Tórában egy másik helyen azt olvashatjuk: „Az a férfiú pedig, aki tiszta és úton nem volt és elmulasztja megtartani a pészahot, irtassék ki azon személy népei közül” (M.IV. IX,13).

A halálnak, mint büntetésnek a harmadik módja a T'nában a *kivégzés*. Kivégzéssel sújtották a következő bűntettek elkövetőit:

- emberölés: „Aki embervért ont, annak vére ember által ontassék ki” (M.I. IX,6);
- istenkáromlás: „... és kivivék az átkozódót... és agyonverék őt kővel” (M.III. XXIV,13);
- bálványimádás (M.IV. XXV,5-6); házasságtörés, erkölcstelenség (M.III. XX,10-16); vérfertőzés; a szülők bántalmazása; ...
- egyes esetekben az ártatlan vérontást megtorolván: „De mondta neki a király (Salamon): Tégy amint szólott, támadj rá és temesd el; és hártsd el a vért, melyet ok nélkül kiontott Joáv, rólam és atyám házáról. És térítse vissza az Örökkévaló a vér ontását fejére, hogy rátámadt nálánál igazabb és jobb két férfiúra és megölte őket...” (Királyok I. II,31-32).

Tudott dolog azonban, hogy a T'náh idejében a kivégzésekről szóló utasítások – az élet elleni bűncselekményeket kivéve – inkább csak fenyegetések voltak és ekként bírtak visszatartó erővel. Következetes alkalmazásukra nem, vagy csak igen kevés esetben került sor.

A Misna szerint a 71 tagot számláló Szánhedrinnek (kb. a Legfelsőbb Bíróság) kellett minden kétséget kizáróan bizonyítania a bűnösséget, majd ítélezni és végrehajtani az elkövetett bűn súlyának megfelelő halálos ítéletet a négyféle halálnem: megkövezés, elégetés, lefejezés és megfojtás közül választva (Szánhedrin, VII,1). Azonban ez igen ritka eset volt, ahogy olvashatjuk: „Egy olyan Szánhedrint, amely egyszer hét évben kivégeztet valakit; pusztulást hozónak nevezik. Rabbi Eliezer, Ázárjá fia azt mondja: Egyszer hetven évben. Rabbi Tárfon és Rabbi Ákivá azt mondják: Ha mi a Szánhedrinben volnánk, akkor soha nem végeznének ki embert” – írja a Misna (Mákot I,10). A Talmud lapjain olvashatóak szerint csak a Szentély pusztulásáig (i.sz. 70) szabhatott ki a Szánhedrin halálbüntetést, utána már az

Örökkévaló maga hajtja végre az ítéletet a bűnös egyénen (Szánhedrin 37b). (Voltaképpen már Júda római megszállását követően megszűnt a halálos ítélet végrehajtásának joga.)

A halál tehát Isten büntetése az ember által elkövetett bűnökért. Ez a kiindulópont, ez a világ rendje és a zsidóság elfogadta, belenyugodott e rendbe, hiszen: „Nemzedék megy s nemzedék jön, de a föld fönnáll örökké” (Kóhélet I,4). A Misnában is hasonló megnyilatkozást olvashatunk: „A szülöttek rendeltetése a halál...”, azonban e mondat így folytatódik: „... a halottaké a feltámadás...” (Ávot IV,22). Itt, mint látjuk, már szerepel a feltámadás, az eljövendő világba (olám hábá) vetett hit is. Még pregnánsabb megnyilatkozása e hitnek a következő mondat: „Minden zsidónak része van az eljövendő világban...” (Misna, Szánhedrin X,1). A zsidóság hite és tanítása szerint ugyanis *csak a test hal meg, a lélek nem*. A halál után a testből a lélek elszáll, kiszáll, távozik és ez a halál: „És volt, midőn kiment a lelke, mert meghalt...” (M.I. XXXV,18). A lélek azonban tovább él, ha úgy tetszik halhatatlan, miként Ábrahámmal közli az Örökkévaló: „Te pedig megtérsz atyáidhoz békében, eltemettetel jó öregségben” (M.I. XV,15). A fenti Tóra-i idézetből is látszik, hogy a lélek visszatérését az ősök tartózkodási helyére bizonyos határozottsággal elkülönítik a test eltemetésétől. Nyilvánvaló, hogy e kettő nem lehet azonos, mert Ábrahámot Kánaánban, a hebroni Mahpéla-barlangban temették el; míg atyját Háránban; őseit pedig Ur városában, melyek Mezopotámiában találhatók.

A T'náh egyik legkésőbb írott részében, Dániel könyvében már világosan megfogalmazódik a feltámadás képzete: „És sokan a föld porában alvók közül föl fognak ébredni: ezek örök életre s amazok gyalázatra...” (XII,2). Ha a halál, mint láttuk, a bűn következményeként vonul végig a T'náh könyveiben, akkor logikusan következik, hogy az élet a törvények, az Isteni utasítások szerint élt élet jutalmazása. Eklatáns példája e fenti megállapításnak a Tízparancsolat V. parancsa: „Tiszteld atyádat és anyádat, amint megparancsolta néked az Úr, a te Istened; hogy hosszú ideig élj, és hogy jó dolgod legyen...” (M.V. VI,16). E parancs és az érte járó jutalom a Tóra megírásának idejében élt embereknek egyértelmű, nyilvánvaló volt, de már nem volt az a Talmud bölcsőinek, miként a következő mondatokból is kiderül. A Tórában olvassuk a következőket: „Ha elébed akad az úton madárfészek valamely fán vagy a földön, benne fiókák vagy tojások és az anya ül a fiókákon vagy a tojásokon, ne vedd el az anyát a fiókákkal együtt. El kell bocsátanod az anyát, és a fiókákat elveheted magadnak, hogy hosszú ideig élj, és hogy jó dolgod legyen” (M.V.XXII,6). A Talmud (Hulin 142a) írja e mondatokhoz kapcsolódván: „Rabbi Jákov a hosszú életnek erre az ígéretére célozva felemlíti azt az esetet, hogy egyszer egy ember felmászott a fára, kivette a fiókákat a fészekből és nem bántotta az anyamadarat a Tóra utasításának megfelelően. Midőn lefelé jött, leesett a létráról és kitörte a nyakát. Felveti a kérdést: Hol van jó dolga és hosszú élete ebben az esetben? Rabbi Ákivá erre így felelt: Abban a világban, ahol minden jól megy és minden tartós!”

Mikor és hogyan került be a zsidóság képzetébe az olám hábá, az eljövendő világ, a túlvilág, hol találkozunk vele egyértelműen? Minden nép tud a túlvilágról, van képzete róla, a T'náh viszont nem ismeri, nem említi. A T'náh elkíséri a szereplőket a sírig, azután megfordul, visszatér, és tovább foglalkozik az élőkkel. Vajon miért hiányzik a T'náhból a túlvilág, és vajon tényleg hiányzik-e? Láttuk, hogy a T'náhban a halál büntetésként jó az emberre. Néha ugyan megtorlás, de az esetek többségében bűnmegelőzés, prevenció. Akár úgy, hogy a bűnre készülő visszarettenjen a büntetéstől való félelmében, vagy úgy, hogy a büntetés másokat riasszon el a bűntől. Célja: a közösséget megóvni attól, hogy a bűn megfertőzze. A jutalmazásnak fő célja viszont a közösség jóléte és fennmaradása. Nincs is gond, amíg a szövetség, az Isten és a zsidóság közötti szövetség elevenen él a néphagyományban. A népnek egy akarata, egy célja, egy vallása van. Az egy Isten hitéből következően ez az Isten büntet és jutalmaz. Az erény és a bűn az ember kezében van, szabad akaratából választhat. A nép

boldogan élhet hazájában, ha Isten törvényei szerint cselekszik. Számban megfogyva; szétszórva és szenvedések közepette; elnyomásban és rabságban, ha attól eltér. És itt a szétszórattatás időszakában, a babilóniai száműzetéssel (i.e. VI. sz.) kezdődően nyilvánul meg a túlvilági hit erősebben, és a Misna, a Szóbeli Tan alapvető részének leírása idejében (i.sz. III. század) már egyértelműen meg is fogalmazódik. De nézzük meg alaposan, hogy ténylegesen semmilyen utalás sincs a túlvilági életre a T'náhban!?

Vizsgáljuk meg Jákob és Ráhel közismert történetét Mózes első könyvéből (XXIX-XXXV. f.). Jákob az első pillantásra beleszeretett Ráhelbe, majd hét hosszú esztendőig dolgozott kezéért. Apósa általi rászédetése után még hét évet szolgált szerelméért és e házasságból két gyermek is született: József és Benjámín. Az utóbbi szülésébe halt bele Ráhel, a „szerelem gyümölcsének” lett tragikus áldozata. A megrendítő eseményt 2-3 mondattal elintézi a Tóra. Nincsenek könnyek, zokogás, ruhatépés és egyéb jelei a szokásos gyásznak. Jákob eltemeti feleséget az út mentén és megy tovább. Kiveszett Jákob szívéből a szeretet? Vajon tényleg ennyire érzéktelen lett? Bezzeg halljuk, olvassuk sírását, mikor meglátja József véres köntösét, megszagatja ruháját, zsákot tesz derekára és így kiált: „Bizony gyászolva szállok le fiamhoz a sírba” (M.I. XXXVII, 34). Ha az apát így megrendítette fia halála, miért nem nyilvánult ez meg a szeretett feleség halálakor? A feleletet itt, a Tórában kell keresnünk és meg is találhatjuk. A Tóra íróját csak az érdekli, ami a történetet előbbre viszi: a férfiak, a házasság és a gyermekek, a család, a nemzetség és mindezek csúcsán a nép. Ez az a cél, amely felé törekszik, és Józsefnek, Jákob gyermekének feladata családot, nemzetséget, törzset, a zsidó nép alkotóit létrehozni. Elvesztése egy nemzedék kimaradása, a nép létrejöttének akadálya, tehát az egész közösség vesztesége. Ezért olyan fájdalmas a gyász hír Jákobnak! Ráhel ellenben már nem alkalmas a gyermekszülésre, ezért halála már nem közügy. Tragédiája „csak” egyéni tragédia! Visszatérve Jákob feljajdulására József vélt halálakor azt olvastuk: „... szállok le fiamhoz a sírba”. Ugyanez a képzet Dávidnak is mikor a Bátsevától a házasságtörő kapcsolatból született gyermeke meghalt. Dávid ezeket mondta: „... minek is böjtöljek? Visszahozhatom e még? Én elmegyek őhozá, de ő nem tér vissza hozzám” (Sámuel II. XII,23).

A halált, mint látjuk, pihenésnek, álomnak fogta fel a bibliai kor embere. Olyan álomnak, amelyből van felébredés! Jákob végrendeletében olvassuk: „Ne temess el kérlek Egyiptomban! Hanem atyáimmal feküdjek...” (M.I. XLVII,29-30). Júda és Izrael királyainál szinte mindenütt azt találjuk, hogy „pihenőre tért atyáihoz”. (Például: Királyok I. XXII,40. és 51.)

Látjuk tehát a csendes megnyugvást a halálban, mely álmot jelent csupán nem elmúlást és egy ideiglenes állapotot jelez. Ideiglenes ez az állapot, hiszen van túlvilági élet és feltámadás. A feltámadásban pedig hinni kell ahogyan a Misna is írja : „Aki nem hisz a holtak feltámadásában az nem nyeri el a túlvilági életet” (Szanhedrin II,2).

Mindezekből a bibliai (T'náh-i és Talmud-i, Misna-i) tanításokból hagyományozta a zsidóság nemzedékről nemzedékre a halálról alkotott nézetét.

Halottas szertartások az ősi hagyomány alapján

A haldokló, illetve a halott körül végzendő munkák, tevékenységek kialakulása és gyakorlata – melyet a hagyományt megtartó közösségek mindmáig őriznek – is ezen ősi forrásokból erednek. A kialakult szokás szerint a haldoklót nem hagyják magára. A hozzátartozókon kívül ott vannak a „hivatásos” haldokló körül foglalatostkodók (nesomehapperek – jiddis – lélekragadók) is. Ekkor a Máávár Jábok (A Jábok folyó gázlója, átkelője) című, ilyen alkalomra írt, összeállított könyvből szokás az előírt részeket olvasni. Majd a haldoklóval

elmondadják, vagy helyette mondják a vidujt (bűnbevalló ima) és legvégül ugyanazon szavakat, melyeket e világra jöttékor először a fülébe súgtak: „Smá Jiszráel Ádonáj Elohénu, Ádonáj ehád!” („Halljad Izrael az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egy!”) A halál beálltakor a Báruh dáján háemet! (Áldott az igaz bíró!) szavakkal szokás belenyugodni a megváltoztathatatlanba.

A halott szemének lefogása az elsőszülött vagy az örökös dolga, mert így történt ez Jákob ősatyánk halálakor is: „... József pedig ráteszi kezét szemeidre” (M.I. XLVI,4.) Az elhunyt állat felkötik, majd a szoba padlózatára fektetik lábbal a bejárati ajtó felé, azon megokolásból, hogy a halott szelleme ne járjon vissza – tartja a néphit. Ez az irány jelzése annak is, hogy a halott által okozott rituális tisztátalanság arra fog majd „távozni”. A halottat egy – általában – fekete lepellel (mehszó) letakarják, majd fejénél egy gyertyát (nesómeliht (jiddis) – lélekfényt) gyújtanak, mert: „Mécse az Örökkévalónak az ember lelke...” (Példabeszédek XX,27). A tükröket a szokások szerint letakarják, az ablakokat kinyitják és a házban található összes vizet kiöntik.

E hagyománynak is számos magyarázata van. Például:

- utalás Sámuel II. könyv XIV. fejezet 14. versére, miszerint: „Mert meg kell halnunk, s úgy vagyunk, mint a földre ömlött víz, melyet össze nem gyűjtenek... „;”
- emlékeztetés Mirjám halálára: „... és meghalt ott (Mirjám) és eltemették ott. És nem volt víz a közösség számára...” (M.IV. XX,1-2;)
- „Minden nyitott edény, melyen nincsen fődél, tisztátalan...” - (M.IV. XIX,15),
- a halott pedig (rituális) tisztátalanságot okoz (M.IV. XIX. fejezet);
- jelzése annak, hogy nagy kincs, pótolhatatlan dolog, egy ember élete veszett most el, mert a víz mindenhol nagyon nagy kincs volt;
- így tudatják mindenkivel, hogy halott van a házban, hiszen rossz hírt (hagyományosan) nem szívesen közöl senki sem.

A halálhír közlésének is több módja ismeretes. A Talmud idejében a sófár (állati szarvból készült hangszerszám) megfújásával jelezték a közösség tagjainak, hogy halottjuk van (Moéd kátán 27b). A későbbiekben, főleg a kisebb közösségekben, ahol a sámesz (a zsinagóga mindenese) kopogással jelezte a reggeli imára való hívást; a megszokott kettő vagy több koppantás helyett ilyenkor csak egyet, vagy kevesebbet koppantott az ablakra, ajtóra. Újabbkeletű szokás, hogy a rokonoknak írt értesítő levélben a „Mi jól vagyunk...” mondatkezdés után a család minden tagjának a neve szerepelt, kivéve az elhunytét.

A haldoklóhoz hasonlóan a halottat sem hagyják egyedül, hanem zoltárokat mondanak mellette a már előzőleg értesített Hevra Kádisá (Szent Egylet: a halottak végtisztességének megadásával és egyéb humanitárius ügyekkel foglalkozó szervezet) tagjai. A virrasztás szokása azonban – mivel a halott nem maradhat a lakásban, vagy a kórházi ágyon – napjainkban már átalakult és egyre inkább zsinagógai eseménnyé vált. A szokások szerint a reggeli ima után eloltják a lámpákat és a zsinagógában jelenlévők, vagy csak az elöljárók, illetve az előimádkozó (sliáh cibur), a kántor (házán), vagy a rabbi közül valaki/k beül/nek egy időre a leghátsó padsorba, utalván a virrasztás kegyeletteljes szokására.

A Hevra Kádisá tagjai végzik a halottal a további teendőket, ugyanis a közvetlen hozzátartozók a temetésig minden időhöz kötött vallási parancs teljesítése alól fel vannak mentve és semmilyen örömet okozó dolgot nem cselekedhetnek (jóízű, vagy bőséges étel, ital fogyasztása, stb.). A közvetlen hozzátartozóknak tilos tfilint (bórszjakkal ellátott tokok, benne Tóra-i idézetek) rakniuk, húst enniük, bort fogyasztaniuk, stb. A halottat megmosdatják (táhará) az Énekek énekének az emberi test szépségét méltató sorait idézve és annak sorrendjében haladva, majd a köröm- és hajvágás után felöltöztetik a fehér halotti ruhába (táhrihim), mely már Rabbán Gámlielnek az I. században hozott rendelete óta egységesen dísztelen és egyszerű (Talmud, Ketubot 8a). Tartozékai a kitli: az ingszerű, zseb nélküli fehér

lenvászon ruha; a hájblí: az ugyanazon anyagból készült fejfedő; a fehér zokni és az a tálit (imalepel), amelyben egész életében imádkozott. E tálitba göngyölik be a holttestet, de előzőleg már valamelyik cicitjét (imarojt) elszakítják, poszullá, az imádkozáshoz alkalmatlanná teszik. A Talmud idejében a halotti ruha (táhríhim) még több darabból állt: volt egy fejre való része (micnefet), nadrág (mihnásim), ing (kutonet), felső ing (szárbál), és egy lepedő (szádin).

Volt arra is példa, hogy a táhríhim csak egy lepedő volt és abba göngyölték a holttestet és úgy temették el, avagy egyszerűen csak mezítelenül temettek (Talmud, Sábát 14a).

A koporsó (áron) gyalulatlan deszkákból készült egyszerű fakoporsó, melyet szögek nélkül, csapolással készítenek és a holttest behelyezése után lezárnak. Szokás volt, hogy a nagy tudósoknak, bölcseknek az asztalából, amelyen tanult és tanított; valamint a jötevő asztalából, amelyről a szegényeket, a rászorulókat táplálta készítették el koporsóját. A szokás alapja, hogy a koporsóra és az asztalra ugyanazon héber szót, az áron szót használjuk.

A halottal nem temetnek el semmilyen ékszert, értéket megelőzendő a sírablásokat. Így megvalósulnak Jób könyvének szavai is: „Kicsiny és nagy ott van (egylenlő)...” (III,19).

A szemre és a szájra cserepeket (serbelen) szokás tenni, melynek számos megokolását ismerjük. Például:

- el kell zárni a halott testnyílásait, hogy a rossz „szellemek” ne tudjanak a testbe hatolni (Talmud, Sábát 151b);
- megakadályozza, hogy a halott lelke (szelleme) a testből távozzék, és az élőket nyugtalanítsa – véli a népi hiedelem;
- az egyik gyönyörű imaköltemény („Unetáne tokef ...”) az ember életét a törekeny cseréphez is hasonlítja: „Az ember eredete por és vége porrá lenni, éltéért küzdve küzd. Hasonlít a tört cserépre, az elszáradt fűre, a hervadó virágra, a tűnő árnyéokra, a múltó felhőre...”;
- a szájra tett cserép eltakarja a száját, amelynek szavai sértették Istent és embertársait, míg a szem a bűnös vágyak egyik fő forrása volt és ezért takarják be – vélekednek mások.

A kézbe, az ujjak közé szokásban volt kis villa alakú faágacsát tenni, hogy az eljövendő feltámadáskor legyen mire támaszkodnia majd megelevenedett embertársunknak. Egy talmudi magyarázat szerint e botocska arra szolgál, hogy majd kiássa magát mikor eljő a Messiás és szabadon tudjon Jeruzsálembe menni (a föld alatt gurulni) (Ketubot 111a.). Egy későbbi midrás is ír ezen szokásról: „Rabbi Jirmeja meghagyta; adjanak kezébe botot, hogy útra készen álljon, ha eljön a Messiás (Berésit rabba C,1).

Ismeretes volt az askenázi zsidóságban, így Magyarországon is az a szokás is, hogy a halott hüvelykujját a héber *dálet* (*d*) betű alakjában a tenyérhez rögzítik; a következő három ujjat egy *sin* (*s*) betűt formálva hozzáerősítik; a kisujjat pedig behajlítják, hogy egy *jod* (*j*) betűt mutasson. Az öt ujj ekként a *S(á)d(á)j* nevet (a héber nyelvben a magánhangzókat nem jelzik!): az Örökkévaló egyik gyakran használt elnevezését adja.

A kézhez, az ember kezéhez kapcsolódik egy nagyon szép tanítás is: „Rabbi Méir nevében tanultuk: Mikor az ember világra jön, a kezei be vannak zárva, mintha mondaná: Az egész világ az enyém, mindent én fogllok el! Amikor azonban elköltözik a világból, kezei ki vannak nyitva, azt jelezvén: Nem vihetek magammal erről a világról semmit. Erre vonatkozik Salamon mondása (Kohélet V,14): „Ahogy az ember kijött anyja méhéből, olyan mezítelenül fog visszatérni és semmit sem visz magával a kezében abból, amiért fáradozott” (Kohélet rabba V).

A halott feje alá izraeli földet tesznek jelzésül a Tóra szavainak: „... és engesztelést ad földjének és népének” (M.V. XXXII,43). Másik magyarázat szerint ez utalás az alábbi Tóra-i versre: „... mert por vagy és porhoz térsz vissza” (M.I. III,19). Talmudi magyarázata is van ezen szokásnak: „Eleázár ben Pedát mondotta: Ha (a halottakat) eltemetik Izrael földjén,

és izraeli röggöt tesznek rájuk, az engesztelést szerez számukra” (Talmud Jeruzsálemi, Ketubot XII,4).

Legyen ez így röggel vagy anélkül, adjon az Örökkévaló engesztelést minden halottunknak. Ámen!

IRODALOM

1. Bernáth Miklós: Túlvilág a Bibliában. In: IMIT évkönyv, Budapest, 1911. 27-50.o.
2. Domán István (vál. és ford.): A Babilóniai Talmud. Orex Bt., Budapest, 1996.
3. Flesch Ármín: A halál zsidó szempontból. In: IMIT évkönyv, Budapest, 1911. 122-142.o.
4. Jólesz Károly: Miért? In: Copyright, 67-68. o.
5. Jólesz Károly: Zsidó hitéleti kislexikon. Korona GT, Budapest 1987.
6. Kálmán Ödön: A rabbi könyve. Budapest, 1940. 58-66.o.
7. Kecskeméti Lipót: Halottas szertartások az ősi Izraelben. In: IMIT évkönyv, Budapest, 1897, 90-107. o.
8. Molnár Ernő (szerk.): A Talmud könyvei. (Reprint) Ikva, Budapest, 1989.
9. Oláh János: Judaisztika II. In: Filum, Budapest 1999, 60-66 o.
10. Oláh János: Mindennek rendelt ideje van II. In: Lauder Javne, Budapest, 1998, 32-36. o.
11. Rabbi Israel Méir Lau: A zsidó élet törvényei. In: Jerusalem, 1994, 469-472 o.
12. Sáros László, Váli Dezső: tanú ez a kőhalom. Új Mandátum, Budapest, 1993.
Raj Tamás bevezető tanulmánya, 5-13. o.
13. Scheiber Sándor: Folklor és tárgytörténet. Teljes kiadás. Makkabi, Budapest, 1996.
Számottevő (főleg talmudikus) adat, forrás található a zsidó írók folklorját feldolgozó tanulmányokban.
14. Singer S. Leo: Kötelességtan. Rimaszombat, 1907.
15. T'náh / Biblia. (Reprint) Makkabi, Budapest, 1994.
16. Ujvári Péter (szerk.): Zsidó lexikon. Budapest, 1929.
Az e témához kapcsolódó szócikkek, pl.: Chibbut hakéver, Techiasz hamészim, ...